

Çocuklar için yazılan metinler, Türk edebiyatının en zayıf dallarından biridir. Çünkü çocuğun dilini bilmiyoruz, üslubunu kavrayamadık ve çocuklara okumayı sevdiremiyoruz. Çocuklar için yapılan çevirilerde de bu dil ve üslub sorunu sürüyor. Çocuk edebiyatı ve eğitimi ciddiye alınmıyor. Bu durum geçmişimizde nasıldı? Aslında geçmiş edebiyatımızda da çocuk konusu aynı ihmalin içindedir. Kütüphaneleri dolduran yazarların içinde, göze batan çocuk edebiyatı ürünleri pek az olmalıdır. Mazide de çocuk eğitimi ve edebiyatı noksanlığından dolayı geçmiş nesiller okuma alışkanlığı edinmemiş gibi görünüyor.

Gerçekte çocuk eğitimi ve çocuğa yönelik edebiyat bir tarih ve toplum bilincinin ürünüdür. Çocuğun eğitimi üzerinde konuşmak ve düşünmek çağlar boyu her toplumda rastlanan bir konudur. Ama "Rönesans insanı" dediğimiz toplum ve insanın değışirliği bilincine ulaşmış tarihsel tip; çocuğun eğitimine ve çocuk edebiyatına da bu değışirme süreci açısından yaklaşmıştır. Türkiye bu anlamdaki bir çocuk edebiyatına ve eğitimine ancak son yüzelli yılda eğilmiştir.

Birbakıma okuma alışkanlığı edinemeyen bir toplum oluşumuz, geçmişte çocuğa yönelik metinlerin nispeten azlığıyla anlaşılıyor. Kütüphanelerdeki yazma ve basma eserlerin arasında çocuklar için kaleme alınanların azlığı, hatta enderliği biliniyor. Kuşkusuz çocuklara sözlü bir eğitim ve kültür aktarılmıştır. Masal, efsane, dini bilgiler, peygamberlere ait olaylar (kısası enbiya) sözel olarak nakledilmiştir. Buna batıla dair bir kültür de eklenmelidir. Refik Halid'in hicivli bir üslûbla çizdiği gibi; eski toplumun çocuğu her merdiven başında bir şamama, bahçedeki ağacın tepesinde bir gulyabani, mutfaktaki ocağın içinde veya bahçe duvarının yıkıntıları etrafında cinler periler arardı. Geçen yüzyılımızda çocuklar ve çocukların düzeyindeki okuyucular tarafından en çok alınan ve okunan risaleler: taşbasma olarak bulunan Ahmedîye-Muhammediye ve Şahmeran hikâyesi ve Seyyid Battal Gazi destanı gibi metinlerdi. Masallarımız da geçen yüzyılda bilimsel edebî bir derleme konusu olmamıştı. Sözlü kültürde yaşayan bu masalları derleyen tek istisnaî araştırmacı belki de Macar Türkolog *Ignacz Kunoszu*du.

Norbert Elias'ın belirttiği üzere; Rönesans insanının uygarlık tarihinde dönüm noktası teşkil eden rolü, tarih bilincine yani değışmenin bilincine ulaşmış bir insan olmasıdır. Rönesansın tarifi; ne sadece dini toleransın kurumlaşması, ne Greko-romen kaynaklara yönelik değildir. Değışen ve değışmesi gereken insan kavramı, insanla çevrenin ilişkisi gibi bir kavramın anlaşılıp araştırılması bu çağın düşünüşüne ve yaratıcılığına hakimdir. Zamanımızda *Agnes Heller*** gibi tarihçilerin de üzerinde durduğu bu yeni çağ insanının görevi; toplum ve tarihin içinde insanın konumunu, misyonunu belirlemektir. Bu nedenle değışmesi gereken insan, çocuk eğitimine ve çocuk edebiyatına da yeni boyutlar getirmiştir. Nitekim çağın aydını (gerçek anlamda bağımsız ve kitaplarının geliriyle yaşayan) *Rotterdamlı Erasmus*'un çocuk eğitimi üzerine bir risale kaleme alması (De civilitate morum puerilium) ve bu risalenin 1530'dan itibaren otuzdan fazla baskı yapıp muhtelif Avrupa dillerine de çevrilmesi bir tesadüfî olay değildir. Burada çocuğun yemek yemesinden ve davranış kurallarından başlanarak, yeni zamanın bir insanı olması için öğretilcek şeylerden söz edilir. Çocuğun yetiştirilmesindeki amaç *civiles*-uygar bir adam olmasıdır; "digitos unctos vel ore praelingere vel ad tunicam exte gere incivile est" yağılı parmakları üstüne başına ve elbiseye silmek uygar bir davranış değildir, gibisinden tavsiyelere rastlanır bu eserde. Adeta St. Petersburg'un inşası sırasında, şantiye kulübesinde asilzade gençlerine Büyük Petro'nun verdiği nasihatlere benzer kurallar bunlar. Her sınıftan insanın mevcut yaşam biçimi ve adetlerini değıştirmesini öneren ve amaçlayan bir eğitimidir bu...

Aslında çocukların yaşamı ve belli bir toplumun taşlaşmış kurallarının gözlenmesi veya yeni nesillere aktarılması insan kadar eski bir olay. Eski Yunanlılar o zamanki

dünyanın her köşesinde çocukların nasıl yetiştirildiğini gözlemiş, Romalı *Tacitus*; "Germania" adlı eserinde, German çocuklarının hür ve sert bir hayata yönelik yetişmesini özer, (Germania a pueris vitam liberam asperamque agebant.) 16. yüzyılda Osmanlı ülkesine gelen Alman Salomon Schweigger çocukların ezbere yönelik eğitimini beğenir, kendileri için de İncilin ezberle öğretilmesi tavsiyesini ileri sürer. Dayak az atıldığından sitayişle bahseder, ama okuldaki çocukların derslerini iki yana sallanarak ezberleme adetini çirkin bulur. Eski Yunan-Roma ve ilk ortaçağ toplumlarında çocuk eğitimine dair metinlerde mevcut toplumsal düzeni ve geleneği koruyan ve öneren düşünce aslında sonraları da her toplumda görülür. İslâm toplumunda da örneğin *Gazalî*'nin çocuklara gerekli bilgileri vermek için kaleme aldığı "Ey çocuk" adlı risale bilinmektedir ve uzun yüzyıllar kullanılmıştır. Pedagojî bir uygarlığın aynasıdır, Hammer'in bu eseri Almancaya çevirme nedeni anlaşılıyor.

Çocuğun yetiştirilmesi için bu gibi düstür kitaplardan çok; çocuk edebiyatının geliştirilmesi ve sözel kültürden yazılı metinlere dökülmesi daha çok modern Avrupa'ya özgü bir olaydır. Böylece okuma, daha doğrusu okutma alışkanlığı ailenin bütün fertlerinin, okulun ve toplumun bir görevi olmaktadır. Yeni zaman Avrupalısının uygarlıktaki aşamacı rolü yazılı metinleri okuyan, yazıyla kendini ifade eden ve yazılı metinlerle düşünen bir adam olmasıdır. Çocuk edebiyatı da bu dönemin bir ürünüdür. Aslında çocuk ve büyük edebiyatının sınırları da sanıldığı kadar belirgin ve keskin değildir.

/// Grimm masalları derleniş ve kaleme alınışları itibarıyla, çocuklar için midir? Hatta bu masallar saf anlatım haliyle sadece çocuklar için midir? Fransız aydınlanmasının ünlü salon sahibi aristokratı *Mme de Sévigné* 6 Ağustos 1677 tarihli mektubunda "Mme Coulanges'in toplantısında anlatılan masallardan ve bunlara karşı uyanan ilgiden" söz eder (1). Şarktaki Binbirgece Masalları, Kelile ve Dimne, Garptaki LaFontaine, Defoe'nin Robinson Crusoe'si, Swift'in Gulliver'i acaba çocuk eserleri midir? 18. yüzyıl aydınlanmasının bir takım çocuk hikayeleri gibi 15. yüzyılda da bu gibi kitapların daha matbaanın icadından önce yazma olarak elden ele dolaştığı biliniyor (2). Galiba yeniçağın bir özelliği her yaştan insanların okuduğu ve dinlediği birtakım metinleri, çocuklar için ele almak ve çocuk edebiyatı olarak adlandırmak olmuştur. Bu adlandırmanın nedeni açık; değışen dünyada gençlere yeni görüşler kazandırmak ve yeni bir eğitim vermek...

Osmanlı toplumunda bireyin değışen bir dünya ve çevrenin içinde, çevresi ile hesaplaşan bir öge olduğu bilincine ulaşılması 19. yüzyılın bir olayıdır. Yani Osmanlı insanı değışen bir dünyada kendisinin de değışmesi gerektiğini, ve bu nedenle de ön planda çocuğun eğitimine eğilmek gerektiğini anlamıştır. Bu sorun muhafazakârlar kadar, modern islamcılar, batıcıları hemen her görüşe mensup aydınları meşgul etmiştir. Gene çocuğa yönelik risalelerin giderek çocuk dergisi ve gazetelerinin yayın hayatına girdiği gözlemlenmektedir. 19. yüzyıl; Avrupa kıtasına göre geç de olsa Türkiye'de bu sorunun anlaşılıp ele alındığı bir dönemdir.

Tanzimat döneminde çocuklara ve gençlere yönelik bu gibi ilk denemelerden biri 1830'larda basılan İbrahim Edhem paşa'nın eseridir (terbiye ve talim-i adab ve nesâyih'ul etfal) Bu eser bir çocuk edebiyatı denemesi veya metinler derlemesi değildir. Erasmus'un yukarıda ismi geçen eserine benzer tarzda kaleme alınmış, çocuklara ve gençlere adab-ı muâşeret ve davranış kuralları, sağlık bilgisi, çalışma ve okuma yöntemi öğreten bir eserdir. Bu kitab değışme ve kendini değıştirmenin bilincine ulaşmış bir Tanzimat adamının dünya görüşünü yansıtmaktadır. Nitekim yabancı dil öğrenmenin önemi üzerinde durur. Yeni topluma genç yetiştirmenin yöntemlerini denemektedir. Özellikle kitabın başında, Türk dilinin Arapçaya olan üstünlüğünden söz edilmesi; eserin Türk dil ulusçuluğunun tarihi bakımından da önemli bir metin olduğunu österir. Bu eserin